

Gajkowska, Cecylia

Czasopiśmiennictwo literackie i kulturalno-społeczne lat 1918-1939 w trzydziestoleciu powojennym : stan opracowań

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 18/1, 7-29

1979

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

CECYLIA GAJKOWSKA

CZASOPIŚMIENICTWO LITERACKIE I KULTURALNO-SPOŁECZNE
LAT 1918—1939 W TRZYDZIESTOLECIU POWOJENNYM

STAN OPRACOWAŃ

W okresie powojennym nastąpił nie notowany dotąd rozwój badań historyczno-prasowych. Analizę dorobku minionego trzydziestolecia w zakresie badań nad czasopiśmiennictwem przeprowadziła Barbara Petrozolin-Skowrońska¹, interesując się m.in. stanem opracowań historii prasy polskiej od początku jej istnienia po czasy współczesne.

Zadanie niniejszego artykułu² jest znacznie skromniejsze i sprowadza się do sprawozdawczego zaprezentowania stanu opracowań i materiałów dotyczących czasopism literackich i kulturalno-społecznych dwudziestolecia międzywojennego, a więc jednego tylko zamkniętego okresu, w sposób wyczerpujący i szczegółowy.

W trzydziestoleciu 1944—1974 w wyniku dużego zainteresowania prasą powstało wiele prac o niejednorodnym ciężarze gatunkowym, od drobnych artykułów o charakterze popularnym, fragmentów wspomnień, przyczynków analitycznych — po rozprawy i ujęcia syntetyczne i monograficzne³.

¹ B. Petrozolin-Skowrońska, *Bibliografia — analiza — synteza — warsztat (Badania nad dziejami czasopiśmiennictwa polskiego)*, „Przegląd Humanistyczny”, 1976, nr 7, s. 65-81; nr 8, s. 103—110.

² Artykuł opracowany na podstawie maszynopisu autorki pt. *Czasopiśmiennictwo literackie i kulturalno-społeczne w opracowaniach powojennych (1944—1974)*. Bibliografia opracowań przygotowana do druku w Instytucie Badań Literackich PAN.

³ Część *Bibliografii* dotycząca dwudziestolecia międzywojennego obejmuje ok. 100 stron maszynopisu; uwzględnia nie tylko czasopisma *sensu stricto* literackie i kulturalno-społeczne, choć te pisma pełnią rolę wiodącą, ale także czasopisma polityczne, specjalistyczne z zakresu humanistyki; pisma, w których publikowana była zarówno literatura piękna, teksty literackie i paraliterackie, publicystyka, jak i przeglądy krytyczne, artykuły itp. Uwzględnia też *Bibliografia opracowań* czasopisma regionalne o zakroju historycznym, lewicowe periodyki nauczycielskie, ludowe oraz ważniejsze pisma codzienne, takie jak np. „Gazeta Olsztyńska”, „Gazeta Mazurska”, ponadto opracowania o pismach dla młodzieży. Przedmiotem badań niniejszego artykułu stały się wyłącznie czasopisma literackie i kulturalno-społeczne.

Uważne prześledzenie całego materiału pozwala na zorientowanie się w rozwoju i kierunkach podejmowanych badań. Trzeba stwierdzić, że w całym omawianym okresie powstawały prace dotyczące czasopism dwudziestolecia międzywojennego, stąd też jest ich, statystycznie rzecz ujmując, więcej niż opracowań o innych okresach. Nie były to wyłącznie materiały o prasie literackiej, przeważały artykuły o prasie politycznej, ogólnoinformacyjnej oraz specjalistycznej (np. pedagogicznej, filmowej, czasopiśmiennictwie muzycznym i innych).

Już w pierwszym powojennym dziesięcioleciu zarysowały się kierunki badań nad czasopiśmiennictwem dwudziestolecia międzywojennego, które uzyskały pełniejszą realizację zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym w następnych dwudziestoleciach. Z perspektywy trzydziestolecia można zaobserwować trzy główne nurty: badania nad czasopiśmiennictwem lewicowym, grup literackich oraz nurt bibliograficzno-dokumentacyjny.

Od końca lat czterdziestych zainteresowania badaczy koncentrowały się głównie na nurcie rewolucyjnym w historii narodu; szukano w nim postępowych tradycji. Rozwijające się badania historyczno-prasowe dotyczyły również czasopism politycznych oraz literackich i kulturalno-społecznych związanych z ideologią i pozostających w kręgu wpływów Komunistycznej Partii Polski, Stronnictwa Demokratycznego, ruchu ludowego. „W ścisłym związku z wzrastającym ruchem rewolucyjnym, z pogłębieniem się uświadomienia politycznego i społecznego szerokich mas robotniczych, chłopskich i inteligencji — jak słusznie stwierdza Jadwiga Czachowska, monografistka „Sygnałów” — pozostawał silny rozwój postępowej prasy literacko-społecznej. Gnębiona przez cenzurę, konfiskowana, rozwijała się pomimo trudności i prześladowań”⁴

Pierwsze artykuły poświęcone lewicowej prasie dwudziestolecia międzywojennego miały charakter popularny i ukazały się już w latach czterdziestych. Obok prac ogólnych⁵ pojawiają się artykuły o poszczególnych czasopismach: „Epoce”⁶, „Poproście”⁷, „Sygnałach”⁸. W 1945 r.

⁴ J. Czachowska, Wstęp do: *Sygnały 1933—1939*, oprac. J. Czachowska, Wrocław 1952, s. 6.

⁵ Ukazały się m.in. następujące prace: *Czasopisma lewicowe w Polsce do 1939 roku*, „Biuletyn PPR”, 1947, nr 11, powiel.; K.J., *Słowo, które było walką*, „Kultura i Życie”, 1949, nr 20, s. 3; K. Kosińska, *Z dziejów prasy polskiej między wojnami*, „Poproście”, 1949, nr 15, s. 4; M. Kierczyńska, *Z działalności KPP na froncie kulturalnym*, [w:] KPP. *Wspomnienia z pola walki*, Warszawa 1951, s. 279—286; J. Kuczevska, *Tradycje rewolucyjnej prasy polskiej. Jak prasa KPP walczyła i uczyła walczyć*, „Echo Tygodnia”, 1952, nr 17; M. Kierczyńska, *Polska prasa walcząca (Od „Proletariatu” do „Dziennika Popularnego”)*, „Żołnierz Wolności”, 1952 nr 117.

⁶ Pod tym samym sztandarem, „Nowa Epoka”, 1945, nr 3, s. 5—6; W. Rogowicz, *Wciąż na posterunku*, tamże, 1945, nr 3, s. 6; A. Kobyłecki, „Epoka” i Święto Prasy, „Kurier Codzienny”, 1949, nr 125, s. 3; H. Lukrec, *Słowo o „Epo-*

z okazji założenia czasopisma „Nowa Epoka”, nawiązującego do ideologii i tradycji swej przedwojennej poprzedniczki, przypomniano „Epokę”, a w dziesiątą rocznicę zamknięcia tego periodyku (1949) omówiono jego dzieje, program i ideologię, poświęcając przy tym dużo uwagi jej redaktorowi, Henrykowi Lukrecowi. Przypomniano też „Dźwignię”⁹ z okazji przypadającej w 1947 r. dwudziestej rocznicy jej założenia.

Z ważniejszych opracowań powstałych w latach czterdziestych odnotować należy książkę M. Kafla i A. Olchy *Wieża pisząca* (Kraków 1946), w której znalazła się m.in. historia literackiego pisma przeznaczonego dla wiejskiego czytelnika „Wieża—Jej Pieśń”, organu literatów ludowych (Naprawa 1933—1934), wraz z prezentacją autorów tam piszących i korespondentów (S. Czernika i A. Olchy) oraz obszerną antologią tekstów. Nie jest to jedyne opracowanie o tym czasopiśmie¹⁰, by wspomnieć choćby o książce S. Czernika *Chłopskie piarstwo samorodne* (Warszawa 1945), w której autor omawiając próby wydawania pism chłopskich osobny fragment poświęca miesięcznikowi z Naprawy.

Poważniejsze opracowania lewicowych czasopism literackich podjął Instytut Badań Literackich inicjując serię pod nazwą „Materiały do Dziejów Postępowej Publicystyki”. W latach 1952—1953 ukazały się opracowania trzech czasopism literackich wydawanych przez postępową inteligencję polską: „Oblicze Dnia”, „Poprostu—Karta” i „Sygnały”¹¹. Publikacje te poza syntetycznym wstępem przynoszącym historię czasopisma, charakterystykę jego programu i ideologii, obejmowały wykaz ważniejszych pozycji bibliograficznych oraz antologię ciekawszych artykułów. Tego typu opracowania stanowiły *novum* na polskim gruncie i nie były dotąd notowane w rejestrach badań nad czasopiśmiennictwem.

ce”, „Odrodzenie”, 1949, nr 36, s. 2; tenże, *W dziesięciolecie zamknięcia „Epoki”*, „Prasa Polska”, 1949, nr 5, s. 5—6 i in.

⁷ J. Wyszomirski, *Wspomnienie o „Poproście”*, „Rzeczpospolita”, 1945, nr 251; S. Jędrzychowski, *Dawniej i dziś*, „Poproście”, 1947, nr 1; J. Wyszomirski, *Rzeczywistość i podpałka*, „Tydzień”, 1947, nr 10, s. 6; R. Markiewicz, *O wileńskim „Poproście”*. *Kontynuujemy walkę*, „Poproście”, 1953, nr 8, s. 1—2; H. Dembiński, *Demokracja przemysłana do dna*, tamże, 1954, nr 34, s. 1.

⁸ A. Kruczkowski, *W pierwszej fazie „Sygnałów”*, „Odrodzenie”, 1948, nr 9, s. 9; F. Gill, *Świadectwo dojrzałości i karta na broń*, „Prasa Polska”, 1954, nr 3, s. 23—24.

⁹ K. J., *Dwudziestolecie „Dźwigni”*, „Nowości Literackie”, 1947, nr 27, s. 4; Jaszczyński [J. A. Szczepański], *Punkty kontrolne. Dwudziestolecie „Dźwigni”*, „Dziennik Literacki”, 1947, nr 34, s. 3.

¹⁰ A. Olcha, *„Wieża — Jej Pieśń”*, „Dziennik Polski”, 1945, nr 46, s. 3.

¹¹ „*Oblicze Dnia*”. 1936, wstęp i antologię oprac. M. Puchalska, wykaz ważniejszych pozycji bibliograficznych oprac. J. Kądziela, wyd. 1, Wrocław 1953; „*Poproście — Karta*”. 1935—1936, wstęp i antologię oprac. B. Winkłowa, wykaz ważniejszych pozycji bibliograficznych oprac. J. Stradecki, wyd. 1, Wrocław 1953; „*Sygnały*” 1933—1939, oprac. J. Czachowska, Wrocław 1952.

Pierwsze powojenne dziesięciolecie, obok pierwszych prób opracowań czasopism lewicowych, przynosi rozpoczęcie badań nad czasopismami związanymi i pozostającymi w kręgu wpływów grup literackich: Skamandra¹², Reflektora¹³, Kwadrygi¹⁴. Poza artykułami dotyczącymi czasopism tych grup ukazują się także prace o innych czasopismach literackich, np. o „Marchoście”¹⁵, „Pamiętniku Warszawskim”¹⁶, najwięcej jednak uwagi poświęcono jednemu z najważniejszych magazynów literackich dwudziestolecia — „Wiadomościom Literackim”¹⁷, co jest zupełnie zrozumiałe ze względu na to, że „Wiadomości” były najpopularniejszym pismem literackiej inteligencji, pierwszym tygodnikiem literackim nowego typu, wychodzącym przez tak długi okres czasu. Trzeba jednak dodać, iż pisano o nich przede wszystkim w prasie emigracyjnej. Zajmowano się także „Kamena”¹⁸, która wśród innych pism prowincjonalnych wyróżniała się wysokim poziomem i była pismem o zasięgu ogólnopolskim, a także jedynym pismem literackim wznowionym po wojnie i ukazującym się z małymi przerwami do chwili obecnej. Redaktorzy „Kameny” wielokrotnie wracali do przeszłości swojego pisma, stąd tak wiele artykułów wspomnieniowych na jej łamach. Wznowienie powojenne tego miesięcznika, wydawanego przez Kazimierza Andrzeja Jaworskiego w Chełmie Lubelskim w latach 1933—1939, stało się okazją do jego przypomnienia. Przypadająca w 1948 r. piętnasta rocznica założenia „Kameny” skłoniła zapewne redaktora do przedstawienia dziejów tego periodyku, jak też

¹² P. Hertz, *Obrachunki skamandryckie*, „Kuznica”, 1946, nr 21, s. 6—7; W. Wirpsza, „Skamander”, „Tygodnik Wybrzeża”, 1948, nr 45, s. 10.

¹³ Z. B. [Bolesławska Z.] „Reflektor” — wspomnienia uczestników, „Gazeta Lubelska”, 1946, nr 81, s. 5; W. Gralewski, „Reflektor”, „Zdrój”, 1948, nr 6, s. 4; tenże, *Zjadaczy chleba bić w mordę...*, „Kamena”, 1949, nr 1/2, s. 8—11.

¹⁴ M. Piechal, *Dwudziestolecie „Kwadrygi”*, „Dziennik Łódzki”, 1947, nr 335, s. 5; J. Wyszomirski, *Co trzeba przypomnieć*, „Express Wieczorny”, 1950, nr 138, s. 3.

¹⁵ J. Spytkowski, *O Stefanie Kotackowskim*, „Pamiętnik Literacki”, 1946, z. 1—2, s. 201—203.

¹⁶ Z. Libera, *Polski liberalizm*, „Kuznica”, 1946, nr 16, s. 2.

¹⁷ P. Jasienica, *Zmierzch legendy*, „Tygodnik Warszawski”, 1946, nr 36; Theates, *Fatszywa legenda „Wiadomości Literackich”*, „Wiadomości”, 1946, nr 30; J. N. Miller, „Wiadomości” — ale jakie?, „Warszawa”, 1946, nr 8, s. 7; [M. Grydzewski], *Silva rerum*, „Wiadomości”, 1950, nr 4, s. 4 [lista współpracowników z pierwszego okresu istnienia pisma]; J. Lechoń, *O „Wiadomościach Literackich”*, tamże, 1951, nr 26, s. 1; M. Modzelewska, *Dziedzicu, dziedzic kupi...*, tamże; A. Borman, *Kazik*, tamże, 1953, nr 1.

¹⁸ Bor., *Sprawa „Kameny” aktualna. Poeeci, którzy odeszli „Odra”*, 1949, nr 33, s. 4; Z. Markiewicz-Karczewska, *Na Chełmskim Parnasie*, „Rzeczpospolita”, 1949, nr 292; E. Grzybowski, *Grzechy „Kameny”*, „Kultura i Życie”, 1953, nr 38, s. 3; Sigma, *Niezauważona rocznica?*, „Tygodnik Powszechny”, 1954, nr 5, s. 10. Ponadto wiele artykułów o samej „Kamencie” ukazywało się na jej łamach; zob. „Kamena”, 1945, nr 1, s. 3; 1946, nr 1, s. 44—45; nr 71/73; 1948, nr 5/6, s. 41—45; nr 5/6, s. 45—46; 1953, nr 3, s. 1—3, nr 3, s. 65—66.

zarysowania perspektyw na przyszłość, natomiast dwudziesta rocznica pisma przeszła raczej nie zauważona.

Dorobek dziesięciolecia 1944—1954 w zakresie opracowań bibliograficzno-dokumentacyjnych przedstawia się skromnie. Poza bibliografiami zawartości czasopism opublikowanymi w Instytucie Badań Literackich ukazały się bibliografie „Prac Polonistycznych”¹⁹, „Pamiętnika Literackiego”²⁰ oraz *Bibliografia tytułów czasopism teatralnych* (Wrocław 1953) opracowana przez Stefana Strausa, uwzględniająca także czasopisma literackie i kulturalno-społeczne interesujące się problematyką teatralną.

Pojawiły się w tym okresie pierwsze próby podsumowania badań nad czasopiśmiennictwem; Janina Żurawicka opublikowała na łamach „Prasy Polskiej” w latach 1952 i 1953 dwa artykuły, w których poza omówieniem dorobku prasoznawczo-historycznego zwracała uwagę na brak koordynacji w planowaniu badań nad historią prasy polskiej. Podsumowanie wiedzy o prasoznawstwie polskim dziesięciolecia 1944—1954 przyniosła praca *Materiały do bibliografii dziennikarstwa i prasy w Polsce 1944—1954* (Warszawa 1957), która w dziale „Historia prasy polskiej” uwzględniła materiały dotyczące prasy lat 1918—1939.

Dla pełniejszego obrazu pierwszego powojennego dziesięciolecia warto jeszcze wspomnieć o rozpoczęciu badań nad prasą regionalną²¹ (zwłaszcza Ziem Zachodnich i Północnych), która przez całe trzydziestolecie będzie się znajdować w centrum uwagi badaczy historii czasopiśmiennictwa, co wiązało się m.in. z ożywieniem regionów kulturalnych, likwidacją podziału na Polskę A i B, uaktywnieniem środowisk prowincjonalnych, które szukały poprzez badanie prasy swoich „korzeni” i tradycji.

W latach 1955—1964 nastąpiło dalsze ożywienie i zintensyfikowanie badań nad dziejami prasy polskiej. Słusznie stwierdza B. Petrozolin-Skowrońska, że „dorobek naukowy drugiego powojennego dziesięciolecia zwraca uwagę nie tylko obfitością publikacji, ale bardziej zróżnicowanym

¹⁹ J. T. [J. Trzynadłowski], *Bibliografia rozpraw i artykułów zamieszczonych w serii I—X „Prac Polonistycznych” 1937—1952*, „Prace Polonistyczne”, S. X:1952, s. 410—417.

²⁰ Z. Świdwińska [Krzyżanowska], *Bibliografia „Pamiętnika Literackiego” i „Pamiętnika Tow. Literackiego im. A. Mickiewicza” 1887—1939*. Szkicem o dziejach dwu „Pamiętników” poprzedził J. Krzyżanowski, Warszawa 1948.

²¹ Np. L. Brożek, *Poprzednicy „Zwrotu”*. (Rzut oka na dzieje prasy cieszyńskiej), „Zwrot”, 1949, nr 1, s. 7—8; L. Sobociński, *Prasa Polska na Mazurach. Zarys dziejów od „Poczty Królewieckiej” do „Gazety Olsztyńskiej”*, „Prasa Polska”, 1948, nr 8/9 — 17/18; T. Multański, *Prasa na Pomorzu. Rzut oka na historię i rozwój dziennikarstwa polskiego [1848—1939]*, „Ilustrowany Kurier Polski”, 1946, nr 287, s. 10; J. Łangowski, *Moja droga do Opola*, [w:] *Pamiętniki Opolan*, Kraków 1954 [m.in. szczegóły o prasie polskiej na Opolszczyźnie]; tenże, *Walka o słowo polskie na Opolszczyźnie*, „Prasa Polska”, 1953, nr 5/6, s. 44—47; F. Wybult, *Prasa płocka w latach 1918—1939*, „Jedność Mazowiecka”, 1947, nr 6, s. 4; S. Zięba, *Od „Tygodnika Polskiego” do „Trybuny Robotniczej”*, „Trybuna Tygodnia”, 1952, nr 18, s. 1.

wachlarzem tematycznym". Odnosi się to do wszystkich epok, także i dwudziestolecia międzywojennego.

Wśród prac dotyczących prasy, a powstałych w omawianym okresie, zauważyć można dość duże zainteresowanie czasopiśmiennictwem lat 1918—1939; wyraża się to powstaniem wielu prac o zróżnicowanym charakterze. Dominuje jednak — jak w pierwszym dziesięcioleciu — zainteresowanie lewicową prasą literacką i kulturalno-społeczną; mimo iż badacz w dalszym ciągu interesował ten sam zespół pism, sposób ujęcia tematu uległ zmianie i pogłębieniu; choć w dalszym ciągu królowała popularna synteza, pojawiły się też artykuły szczegółowe, problemowe. Już w końcu lat pięćdziesiątych ukazały się artykuły Bożeny Krzywobłockiej²² (*Z dziejów legalnej lewicowej prasy społeczno-kulturalnej 1918—1939*; *Z dziejów legalnej prasy lewicowej w okresie międzywojennym*). Zainteresowania prasą Komunistycznej Partii Polski uwidoczniły się w pracach B. Gadomskiego²³ (*Radikalna prasa kulturalno-społeczna na tle ogólnej działalności kulturalno-oświatowej KPP w latach 1922—1926*), R. Lotha²⁴ (*Z dziejów komunistycznej prasy społeczno-kulturalnej dwudziestolecia*), S. Kowalewskiego²⁵ (*Na lewym torze*), G. Lasoty²⁶ (*Od „Kultury Robotniczej” do „Miesięcznika Literackiego”*), Z. Młynarskiego²⁷ (*Szkice z dziejów rewolucyjnej prasy w Polsce 1866—1938*). Rozpoczyna badania Krystyna Sierocka nad polskim czasopiśmiennictwem lewicowym dwudziestolecia, a także nad czasopiśmiennictwem polskim w ZSRR²⁸; rezultatem tych badań stała się publikacja pt. *Z dziejów czasopiśmiennictwa polskiego w ZSRR. O „Kulturze Mas”* (Warszawa 1963), obejmująca ponadto bibliografię zawartości i antologię ciekawszych artykułów tego periodyku.

Zainteresowania badaczy koncentrowały się na czasopismach lewicowych i pozostających w kręgu wpływów KPP. Ukazały się artykuły o „Kulturze Robotniczej”, „Nowej Kulturze”²⁹, „Dźwigni”³⁰, „Lewa-

²² „Biuletyn Naukowy RSW Prasa”, 1956, nr 11, s. 49—72; „Prasa Polska”, 1959, nr 2, s. 8—10.

²³ „Zeszyty Historyczne UW”, 1961, s. 222—279.

²⁴ „Mówią Wieki”, 1958, nr 12, s. 8—10.

²⁵ „Polityka”, 1963, nr 49, s. 6.

²⁶ „Kultura i Życie”, 1958, nr 34, s. 2.

²⁷ Wyd. Warszawa 1963, powiel., ponadto artykuł pt. *Prasa KPP*, „Prasa Polska”, 1959, nr 1, s. 3—5.

²⁸ Np. artykuł pt. *Czasopisma lewicowe a kultura proletariacka*, „Nowa Kultura”, 1961, nr 9, s. 3, 11.

²⁹ Np. T. Bujnicki, M. Stępień, *Kształtowanie się marksistowskiej krytyki literackiej w czasopismach „Kultura Robotnicza”, „Nowa Kultura”, „Dźwignia”, „Miesięcznik Literacki”, „Ruch Literacki”, 1960, z. 1/2, s. 49—60; ciż, Krytyka poetycka w czasopismach „Kultura Robotnicza”, „Nowa Kultura”, „Dźwignia”, „Miesięcznik Literacki”, tamże, 1961, nr 2, s. 76—87, nr 3, s. 135—148; R. Loth, „Kultura Robotnicza” — „Nowa Kultura” 1922—1924. *Szkic z dziejów prasy kulturalno-oświatowej KPRP*, „Przegląd Humanistyczny”, 1965, nr 1, s. 93—115; tenże, *Na drogach „Nowej Kultury”, „Nowa Kultura”, 1959, nr 2, s. 4.**

³⁰ S. K. Stopczyk, „Dźwignia”, „Kierunki”, 1958, nr 45, s. 12; zob. też przyp. 29.

rze"³¹, „Lewym Torze”³², „Miesięczniku Literackim”³³, „Obliczu Dnia”³⁴, wileńskim „Poprostu”³⁵, lwowskich „Sygnałach”³⁶ omawiające dzieje, program, ideologię, działalność redaktorów. Nie są to jeszcze ujęcia syntetyczne, te ukażą się w następnym dziesięcioleciu, ale nawet z tych drobnych prac złoży się obraz dziejów pisma; także i te analityczne przyczynki wzbogacają wiedzę o czasopiśmiennictwie. Wiele uwagi poświęcono też „Dziennikowi Popularnemu”, aczkolwiek nie było to *sensu stricto* pismo literackie.

Ukazują się też pierwsze opracowania poszczególnych zagadnień, np. o kształtowaniu się marksistowskiej krytyki literackiej i poetyckiej w czasopismach „Kultura Robotnicza”, „Nowa Kultura”, „Dźwignia” i „Miesięcznik Literacki”. Do innych czasopism literackich odnosiły się m.in. prace L. Jaglanki *Sprawy słowiańskie na łamach „Kameny” (1933—1939)*, I. Maciejewskiej *Z zagadnień redakcyjnych „Wiadomości Literackich”* czy S. Jaworskiego *Krytyka literacka i artystyczna w „Zwrotnicy”*³⁷.

Podobnie jak w okresie poprzednim przedmiotem uwagi badaczy stają się czasopisma związane z ruchem demokratycznym, takie jak „Czar-

³¹ J. Wyka, „Lewar”, *dwutygodnik literacki. Po latach*, „Argumenty”, 1958, nr 17, s. 8—9; M. Bibrowski, *Poeta i rewolucja*, [w:] *Wspomnienia o Szenwaldzie*, Warszawa 1963, s. 226—231.

³² J. N. Miller, *Karta z dziejów „jednolitego frontu” w literaturze polskiej*, [w:] tegoż, *Bez kropki nad „i”*, Warszawa 1964.

³³ S. Wygodzki, *Spotkanie z „Miesięcznikiem Literackim”*, [w:] *Księga wspomnień 1919—1939*, Warszawa 1960, s. 402—411; [M. Grydzewski], *Silva rerum*, „Wiadomości”, 1962, nr 12; zob. ponadto przyp. 29.

³⁴ M. Bibrowski, *Szczyty, urwiska i oblicze (1); Powstanie pisma (2); Natkowska i inni (3)*, „Polityka”, 1962, nr 28, s. 11, nr 30, s. 2; nr 31, s. 11; tenże, *Poeta i rewolucja*, [w:] *Wspomnienia o Szenwaldzie...*, s. 232—235.

³⁵ A. Osiewicka, *Nasze uniwersytety*, „Poprostu”, 1955, nr 3, s. 8; J. Putrament, „Poprostu” zaczęło się tak, „Życie Literackie”, 1958, nr 49, s. 3—5; M. Szulkin, *O Henryku Dembińskim redaktorze wileńskiego „Poprostu”*, „Od nowa”, 1959, nr 7, s. 9; J. Putrament, *Jeden rok*, [w:] *Księga wspomnień 1919—1939...*, s. 317—332; A. Jędrzychowska, „Rzeczywistość” w świetle rzeczywistości. *Wspomnienie jednej z uczestniczek wileńskiej grupy „Poprostu”*, „Zwierciadło”, 1961, nr 21, s. 7; H. Galus, *Wybór tradycji*, „Gazeta Pomorska”, 1964, nr 277, s. 3—4.

³⁶ K. Kuryluk, *Wywiad z ministrem kultury i sztuki*. [O współpracy pisarzy ukraińskich z „Sygnałami” w 1933 r.], „Praca Świetlicowa”, 1956, [zesz. spec.: Dni kultury ukraińskiej]; T. Lutogniewski, *O „Sygnałach”, tradycji i Wrocławiu*. (Rozmowa z Karolem Kurylukiem), „Nowe Sygnały”, 1956, nr 1, s. 1—2; K. Kuryluk, „Sygnały” niezapomniana karta w dziejach polskiej kultury, „Trybuna Literacka”, 1958, nr 33, s. 1, 3; M. Warneńska, *Przypominamy „Sygnały”*, „Przyjaźń”, 1958, nr 36, s. 9—10.

³⁷ Artykuły drukowane w: „Sprawozdania Poznańskiego TN” 1961, nr 1, s. 44—45; „Biuletyn Naukowy Wydziału Dziennikarskiego UW”, 1961, nr 1, s. 120—132; „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Historycznoliterackie”, z. 4, Kraków 1961, s. 107—145.

no na białem”³⁸ i „Epoka”³⁹ Henryka Lukreca oraz czasopismo „Wieś — Jej Pieśń”⁴⁰, „Nowa Wieś”⁴¹. Dwa ostatnie czasopisma otrzymały najpoważniejsze opracowanie: bibliografię zawartości opatrzoną syntetycznym wstępem w opracowaniu J. Czachowskiej⁴². Wiedzę o tych periodykach pomnożyły też artykuły okolicznościowe związane z trzydziestoleciami ich powstania. Parę artykułów poświęcono także „Orce”⁴³, pismu przeznaczonemu dla młodzieży chłopskiej.

Rozszerza się w tym okresie zainteresowanie podjętymi wycinkowo w pierwszym dziesięcioleciu badaniami czasopism literackich i poetyckich związanych z określoną grupą literacką, na łamach których formułowany był program artystyczny, co wiązało się m. in. z pewnym przeprofilowaniem badań. Zresztą rozwój badań historycznoliterackich nie pozostał bez wpływu na podejmowanie tematów i powstawanie prac o tych czasopismach. Dużo uwagi poświęcono czasopismom awangardy krakowskiej: „Linii” i „Zwrotnicy”⁴⁴, zajmowano się „Czartakiem”⁴⁵,

³⁸ Jubileusz, „Trybuna Literacka”, 1957, nr 28, s. 5; Z. Młynarski, „Czarno na białem”. (W dwudziestą rocznicę powstania pisma), „Kwartalnik Prasoznawczy”, 1957, nr 4, s. 38—57; S. Mrozek, *Strzeżmy się starości*, „Czarno na białem”, 1957, nr 2, s. 3; J. Grzędziński, *Wincenty Banaś [Z. Młynarski] w „Czarno na białem”*, „Biuletyn Prasoznawczy”, 1964, nr 7, s. 16—19.

³⁹ W. Korcz, *Z problematyki ideowej „Epoki” (1936—1939)*, „Biuletyn Naukowy Zakładu Badań Prasoznawczych”, 1957, s. 1—25; W. Lechowicz, *Rys epoki (Tyg. „Epoka” — „Nowa Epoka”)*, „Kurier Polski”, 1960, nr 79.

⁴⁰ R. Frydrych, *Po dwudziestu trzech latach. „Wieś—Jej Pieśń”*, „Dziennik Literacki”, 1957, nr 46, s. 7; (wk) [S. Adamczyk], *30-lecie „Wsi—Jej Pieśni”*, „Teatr Ludowy”, 1964, nr 12, s. 3, okł.; A. Olcha, *W kręgu „Wsi—Jej Pieśni”*, [w:] *Cyganeria i polityka*, Warszawa 1964, s. 317—341; T. Zochowski, *Zaczęto się w Naprawie*, „Tygodnik Kulturalny”, 1964, nr 5, s. 2—3.

⁴¹ I. Rybczyńska, J. Bijak, *Tygodnik „Nowa Wieś”*, „Wieś Współczesna”, 1958, nr 10, s. 72—84.

⁴² J. Czachowska, „*Wieś—Jej Pieśń*”, „*Nowa Wieś*” (1933—1934, 1935—1936), „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego”, 1964, nr 6, s. 407—434.

⁴³ Np. R. Marylska, *Młodzieżowa prasa Niezależnej Partii Chłopskiej*, „Biuletyn Naukowy Zakładu Badań Prasoznawczych”, 1956, nr 11, s. 26—48; H. Kocój, *Kartki z historii „Orki”*, „Od nowa”, 1959, nr 37, s. 8; A. Korzycki, „*Orka*” pismo młodzieży chłopskiej sprzed lat, „Orka”, 1959, nr 5, s. 4, 7; J. Łabuz, „*Orka*” krakowska, „Wieści”, 1961, nr 14—15, przedr. [w:] *Cyganeria i polityka*, Warszawa 1964.

⁴⁴ Np. J. Kurek, *Na „Linii”*, [w:] *Cyganeria i polityka*, Warszawa 1964, s. 281—294; J. Przyboś, „*Zwrotnica*” Tadeusza Peipera, „Argumenty”, 1960, nr 3, s. 6—7; M. A. Styks, [J. Maśliński], *O Peiperze i „Zwrotnicy”*, „Życie Literackie”, 1960, nr 5, s. 10; J. Prokop, *Brzozowski i „Zwrotnica”*, „Ruch Literacki”, 1962, nr 1, s. 36—39; J. Przyboś, „*Zwrotnica*” Tadeusza Peipera, [w:] *Cyganeria i polityka*, Warszawa 1964, s. 26—37.

⁴⁵ E. Kozikowski, *Ze wspomnień. Znajomość z Zegadłowiczem*, „Nowa Kultura”, 1955, nr 34, s. 5, nr 35, s. 4; tenże, *Ze wspomnień o Emilu Zegadłowiczu*, „Kamena”, 1958, nr 9, s. 19—22; J. Dużyk, *Wstęp do: Listy Emila Zegadłowicza do Tadeusza Szantrocha*, „Rocznik Biblioteki Narodowej”, 1964.

„Kwadrygą”⁴⁶ i „Nową Kwadrygą”⁴⁷, „Meteor”⁴⁸, „Promem”⁴⁹, „Reflektorem”⁵⁰ i „Luciferem”⁵¹, „Skamandrem”⁵², „Zdrojem”⁵³ i „Żagarami”⁵⁴. Wiele z tych prac to wspomnienia byłych redaktorów i współpracowników oraz drobne, ale w większości analityczne przyczynki. Poważniejsze opracowanie otrzymała „Okolica Poetów” w postaci książki redaktora Stanisława Czernika („Okolica poetów”. *Wspomnienia i materiały*, Poznań 1961) z przedmową Ewy Korzeniewskiej. Tom wzbogacony został bibliografią zawartości czasopisma w opracowaniu Ewy Mendelskiej.

Dużo uwagi poświęcano w dalszym ciągu lubelskiej „Kamienie”⁵⁵,

⁴⁶ M. Sadzewicz, „Kwadryga” i „Wspólny pokój”, czyli parę słów o dramacie pokolenia. (Na marginesie rozmowy z S. R. Dobrowolskim), „Stolica”, 1957, nr 24, s. 18—19; W. Szymański, W połowie dwudziestolecia. („Władysław Sebyła i „Kwadryga”), „Więź”, 1959, nr 4, s. 58—94; [przedr. w:] tegoż: *Ballady przed burzą*, Warszawa 1961; S. Flukowski, Pierwszy krok „Kwadrygi”, [w:] *Tygiel. Rzecz poetycka*, Łódź 1961, s. 115—121; T. Kłak, W kręgu „Kwadrygi” i Czechowicza, „Kamena”, 1961, nr 17, s. 5.

⁴⁷ S. R. Dobrowolski, *Historia „Nowej Kwadrygi”*, „Życie Literackie”, 1958, nr 49, s. 3, 11; tenże, „Nowa Kwadryga”, [w:] *Księga wspomnień 1919—1939*, s. 143—157.

⁴⁸ G. Timofiejew, *Meteor nad kominogrodem*, „Odgłosy”, 1958, nr 12; M. Piechal, *Początek i progres „Metora”*, [w:] *Tygiel. Rzecz poetycka*, Łódź 1961, s. 167—187.

⁴⁹ Grupa „Prom”, „Kronika”, 1957, nr 13; M. G. [Grześcak], *Grupa poetycka „Prom”*, „Wyboje”, 1957, nr 22; M. Grześcak, „Prom”, „Gazeta Poznańska”, 1958, nr 188, s. 2; [m g] [M. Grześcak], *Przypominamy poetów „Promu”*, „Nowy Świat”, 1958, nr 13, s. 2.

⁵⁰ Np. T. Kłak, W kręgu „Reflektora”, „Kamena”, 1961, nr 19, s. 3, 9; K. Bielski, *Grono przyjaciół „Reflektora”*, tamże, 1962, nr 21, s. 10, 15; tenże, *Nowa postać* [wspomnienia o prasie lubelskiej], tamże, 1962, nr 17, s. 5, 14, nr 18, s. 11; K. Bielski, *Powstaje „Reflektor”*, tamże, 1962, nr 7/8, s. 10, 16; tenże, *Tworzymy kolegium*, tamże, 1962, nr 15, s. 5, 11; tenże, *Most nad czasem*, Lublin 1963.

⁵¹ K. Bielski, *Lucifer*, „Kamena”, 1961, nr 12, s. 5—6.

⁵² Niedawno (Warszawa 1977) ukazała się praca J. Stradeckiego *W kręgu Skamandra*, w której znaleźć można opracowania dotyczące grupy i czasopisma „Skamander”.

⁵³ J. Kłossowicz, *Polscy ekspresjoniści*, „Dialog”, 1960, nr 7; J. Ratajczak, *Grupa „Zdroju”*, czyli przypomnienie ekspresjonizmu, „Współczesność”, 1961, nr 13, s. 11, 12; A. Lam, *Początki świadomości ekspresjonistycznej w Polsce*, „Przegląd Humanistyczny”, 1962, nr 2, s. 1—30, i in.

⁵⁴ M.in. A. Jędrychowska, *Przedmowa do: T. Bujnicki, Wiersze wybrane*, Warszawa 1961; J. Zagórski, *Tropem Dorka*, [w:] *Tygiel. Rzecz poetycka*, Łódź 1961, s. 194—216; A. Jędrychowska, *Przedmowa do: Wybór pism Henryka Dembińskiego*, Warszawa 1962.

⁵⁵ Np. Z. Matyaszevska, *Na jubileusz „Kameny”*, „Kultura i Życie”, 1958, nr 23, s. 1; W. Natanson, *Na marginesie...*, „Twórczość”, 1958, nr 10, s. 179—181; Z. Pędziński, *Srebrne gody „Kameny”*, tamże, 1958, nr 7, s. 185—186; *Przyjacielom z „Kameny”*, „Orka”, 1958, nr 20, s. 10; M. Bechczyc-Rudnicka, *Dro-*

zwłaszcza że w 1958 r. przypadło 25-lecie, a w pięć lat później 30-lecie powstania pisma, tym razem nie przemilczane w prasie. Przeciwnie, oba jubileusze stały się okazją do przypomnienia dziejów periodyku, do refleksji i wspomnień samego redaktora, K. A. Jaworskiego, jak też współpracowników (Z. Matyaszewskiej, W. Mrozowskiego, M. Bechczyc-Rudnickiej). Sporo artykułów o „Kamieniu” ukazało się zarówno na jej łamach, jak i w innych czasopismach.

Trzydziesta rocznica powstania „Wiadomości Literackich”⁵⁶ wywołała falę artykułów o charakterze wspomnieniowym pióra byłych współpracowników i sympatyków pisma pozostających poza krajem. Londyńskie „Wiadomości” opublikowały specjalny numer (1955, nr 51/52) poświęcony „Wiadomościom Literackim”, a w 1957 r. ukazała się w Londynie publikacja pt. *Trzydziestolecie „Wiadomości”*, w której obok przedrukowanych artykułów z numeru jubileuszowego znalazły się nowe, wzbogacone zestawieniami numerów specjalnych „Wiadomości” oraz wykazem nagród przyznawanych przez to czasopismo. W prasie polskiej pisało o „Wiadomościach Literackich” dopiero w latach sześćdziesiątych.

Należy odnotować, że na początku lat sześćdziesiątych powstają pierwsze prace Wiesława Pawła Szymańskiego o „Ateneum”, Stefana Napierskiego o „Marchołcie”, „Kwadrydze”⁵⁷, opublikowane w latach następnych w postaci książek.

Pojawiają się też pierwsze opracowania katolickiej prasy literackiej: Stefan Sawicki publikuje artykuł o czasopiśmie „Verbum”⁵⁸, Maria Kunowska-Porebna o piśmie młodych katolików „Pax”⁵⁹. Badacze ci będą prowadzili dalsze studia w następnym dziesięcioleciu. Wówczas także ukazują się pierwsze opracowania o periodykach naukowych, np. o „Pa-

ga rozwojowa „Kamień”, „Kalendarz Lubelski”, 1964, s. 109—114; taż, „Kamena”. *Mała kronika trzydziestolecia*, „Życie Literackie”, 1964, nr 26, s. 10; K. A. Jaworski, *Dzieje pewnej przygody*, „7 Głos Tygodnia”, 1964, nr 8, s. 10; K. E. Steszuk, „Kamena”. *Trybuna Młodych*, „Głos Młodzieży Wiejskiej”, 1964, nr 10, s. 28—29; ponadto zob. artykuły drukowane w „Kamieniu”: 1955, nr 5—6—7, s. 3—8; 1956, nr 6, s. 31—32; 1958, nr 10/12, s. 1—2; s. 11; s. 2; nr 13, s. 8; 1960, nr 10, s. 5—6; 1961, nr 21, s. 11; 1963, nr 23—24, s. 4, 10—11; s. 1, s. 14; nr 22, s. 3, 8; 1964, nr 17/18, s. 1, 31; s. 20; s. 25; nr 39, s. 4.

⁵⁶ Np. [M. Grydzewski], *Kompleks masonerii*, „Wiadomości”, 1961, nr 41; I. Maciejewska, „Wiadomości Literackie”, „Biuletyn Krajowej Agencji Informacyjnej”, 1961, nr 18; Z. Szczygielski, *Internowane „S”*: *Czasopisma, stowarzyszenia, masoni i anarchiści*, „Polityka”, 1962, nr 34, s. 6; K. Koźniewski, *Czterdziestolecie „Wiadomości”*, tamże, 1964, nr 9; J. Rurawski, *O reportażu*, „Polonistyka”, 1964, nr 5; *40 lat temu*, „Wiadomości”, 1964, nr 1, 3—10, 12—17, 18—49 [krótkie wzmianki o artykułach drukowanych przed 40 l.].

⁵⁷ W. P. Szymański, *Współczesność i maska*. (O „Ateneum” S. Napierskiego), „Więź”, 1964, nr 7/8, s. 83—91; tenże, „Marchołt” i profesor, „Znak”, 1964, nr 11; J. Spytkowski, „Ruch Literacki”, 1965, nr 3, s. 127—130; zob. przyp. 46.

⁵⁸ „Znak”, 1963, nr 108, s. 646—662.

⁵⁹ „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń KUL”, 1964, nr 14, s. 98—101.

miętniku Literackim” (J. Krzyżanowski)⁶⁰, oraz drobne prace o „Dwutygodniku Literackim”, „Naszym Wyrazie”, „Gazecie Literackiej”, „Prądach”, „Radostowej” i innych⁶¹.

Po skromnych początkach w poprzednim dziesięcioleciu lata 1955—1964 przynoszą ożywiony rozwój badań nad prasą regionalną; począwszy od lat pięćdziesiątych ukazuje się wiele prac o czasopiśmiennictwie częstochowskim, krakowskim, poznańskim, opolskim, lubelskim, pomorskim, śląskim i innych regionów⁶², ale tylko niektóre z tych prac dotyczą czasopiśmiennictwa literackiego. Najwięcej uwagi poświęcono prasie mazurskiej i warmińskiej (prace T. Cieślaka, W. Chojnackiego, T. Ruczyńskiego i innych). Ukazywały się też prace o poszczególnych czasopismach; na uwagę zasługuje opracowanie czasopisma „Gryf” wraz z dodatkiem „Gryf Kaszubski” przez Krystynę Kamińską zawierające historyczny zarys dziejów obydwu czasopism oraz bibliografię ich zawartości, obejmującą również okres międzywojenny (Gdańsk 1961).

⁶⁰ J. Krzyżanowski, „Pamiętnik Literacki” i jego dzieje, „Pamiętnik Literacki”, 1962, z. 3, s. 66—78 [rozszerzony artykuł z 1948 r., por. przyp. 20].

⁶¹ Np. E. Rączkowski, „Biuletyn Literacki”, [w:] *Cyganeria i polityka*, Warszawa 1964, s. 149—152; J. A. Frasiak, O „Literacie” i „Gazecie Artystów”, tamże, s. 295—305; S. Majkowski, *Łódzka „Kronika”*, „Prasa Polska”, 1963, nr 5, s. 10—12; L. Fryde, *Kłeska J. Tuwima*, „Współczesność”, 1964, nr 24/25, s. 10, 14 [o „Piórze”]; O „Zakopconych szkiełkach”, „Satyrze” i „Diable”, „Nad Wartą”, 1961, nr 3, s. 5; A. Gładysz, *Jan Przybyła*, wydawca „Kocyna”, „Poglądy”, 1964, nr 22, s. 15; B. Królikowski, „Tekka Zamojska” wczoraj i jutro, „Kamena”, 1962, s. 3, 6; J. Badora, *Trzydziestolecie „Ziemi Częstochowskiej”*, „Nad Wartą”, 1964, nr 4, s. 6.

⁶² Np. F. Sobalski, *Jakie pisma wychodziły w Częstochowie (1909—1939)*, „Nad Wartą”, 1958, nr 3, s. 8; S. Folfasiński, *Zarys dziejów prasy wydawanej w Częstochowie (1809—1960)*, [w:] *Dzieje Częstochowy od zarania do czasów współczesnych*, Katowice 1964, s. 328—351; S. Dziki, *300 lat prasy w Krakowie*, „Życie Literackie”, 1961, nr 37, s. 10; J. Reiter, *Dawna prasa polska w Opolu*, „Kwartalnik Opolski”, 1961, nr 1, s. 56—65; R. Hajduk, „Sobą świadczymy prawdę”, „Odra”, 1962, nr 1, s. 36—46, il.; A. Piwowarczyk, *Prasa nad Uherką*, „Kamena”, 1961, nr 13/14, s. 11, 15, il.; W. Szwarz, *Prasa lubelska na tle postępowej prasy polskiej*, „Bibliotekarz Lubelski”, 1961, nr 1/4, s. 13—19; R. Rosiak, *Z dziejów prasy lubelskiej*, „Kamena”, 1961, nr 1, s. 3, nr 2, s. 9—10, nr 3, s. 3, 11; J. Rąbca, *Od „Gryfa” do „Kaszebów”*, „Ilustrowany Kurier Polski”, 1957, nr 252, s. 3; tenże, *Pół wieku prasy pomorsko-kaszubskiej*, „Dziennik Bałtycki”, 1957, nr 244, s. 7—8; B. Lubosz, *Od „Gazet Śląskich” do „Kroniki Beskidzkiej”*, „Kronika Beskidzka”, 1959, nr 19, s. 4. J. Zimnik, *Z historii prasy śląskiej*, „Kalendarz Opolski TRZZ”, 1960, s. 112—113; J. Aleksandrowicz, *Materiały do dziejów prasy polskiej w Inowrocławiu*, „Ziemia Kujawska”, t. I: 1963, s. 125—152; K. Golachowski, *Dzieje prasy nowosądeckiej (1891—1961)*, „Rocznik Sądecki”, 1962, nr 5, s. 225—278; Z. Ziembolewski, *Pierwsze czasopisma przemyskie*, [w:] *Tysiąc lat Przemysła*, „Kalendarz” 1961—1965 [Przemysł] 1961, s. 114; M. Gawlik, *Ruch wydawniczy [m. in. prasa w Radomiu 1815—1947]*, [w:] *Radom. Szkice z dziejów miasta*, Warszawa 1961, s. 225—229; [a e], *90 lat prasy tarnowskiej (1871—1939)*, „Gazeta Krakowska”, 1961, nr 11; A. Kunisz, *Zarys dziejów prasy tarnowskiej (1848—1961)*, [Tarnów] 1961.

Sporo informacji o czasopiśmiennictwie przyniosły wspomnienia redaktorów i współpracowników. Dla dwudziestolecia międzywojennego wspomnienia, relacje pamiętnikarskie stanowią dość ważny materiał, w nich bowiem wyraża się — jak pisze Ewa Korzeniewska we wstępie do „*Okolicy poetów*” — „w pewnym sensie wspólna naszej chwili potrzeba ochrony przed zapomnieniem przeszłości niedalekiej, a przecież już zatartej w pamięci przez wojnę i naszą współczesność”. Obok drobnych fragmentów, ogłaszanych najczęściej na łamach periodyków, ukazują się w drugim dziesięcioleciu tomy wspomnień⁶³. Najwięcej materiałów przynosi tom wspomnień krakowskich zatytułowany *Cyganeria i polityka* (Warszawa 1964) oraz *Księga wspomnień 1919—1939* (Warszawa 1960), pierwsze tego typu opracowania na naszym gruncie dające pewien obraz całości życia kulturalnego i literackiego okresu, poprzez zebranie relacji wspomnieniowych od uczestników wydarzeń tamtych lat.

Cechą charakterystyczną okresu 1955—1964 jest ogromny rozwój różnego typu kompendiów bibliograficzno-dokumentacyjnych. Prace nad bibliografią tytułów czasopism, zaledwie zapoczątkowane w poprzednim dziesięcioleciu, znalazły teraz pełne rozwinięcie. Powstało kilkanaście prac rejestrujących czasopiśmiennictwo poszczególnych regionów: Pomorza⁶⁴, Śląska⁶⁵, Mazur i Warmii⁶⁶, Cieszyna⁶⁷, Radomia⁶⁸ — od początków istnienia aż po rok 1939, niektóre aż do lat pięćdziesiątych. Ukazały się też prace dotyczące wyłącznie dwudziestolecia międzywojennego, np. *Prasa katowicka w latach 1922—1939* Stanisława Wilczka („*Poglądy*”, 1964, nr 6), czy *Z dziejów prasy kulturalnej i oświatowej* Stanisława Iłowskie-

⁶³ K. Bielski, *Most nad czasem*, Lublin 1963; J. Iwaszkiewicz, *Książka moich wspomnień*, Kraków 1957; Z. Leśnodorski, *Wspomnienia i zapiski*, Kraków 1959; *Wśród ludzi mojego miasta. Wspomnień i zapisek część druga*, Kraków 1963; G. Timofiejew, *Miłość nie zna zmęczenia*, Łódź 1959; S. Sebyłowa, *Oktadka z pegazem*, Warszawa 1960; J. Putrament, *Pół wieku. Młodość*, Warszawa 1962; J. Zagórski, *Szkice z podróży w przestrzeni i czasie*, Kraków 1962; W. Mrozowski, *Cyganeria*, Lublin 1963; S. Piętak, *Portrety i zapiski*, Warszawa 1963; M. Rusinek, *Opowieści niezmyślane*, Kraków 1963.

⁶⁴ *Bibliografia czasopism pomorskich. Województwo bydgoskie*, praca zbiorowa pod red. H. Baranowskiego, współpr. R. Czmielowa i in., Toruń 1960.

⁶⁵ J. Ignatowicz, *Katalog czasopism śląskich*, t. 1—2, Wrocław 1960; M. Przywecka-Samecka, J. Reiter, *Bibliografia polskich czasopism śląskich (do 1939 roku)*, Wrocław 1960.

⁶⁶ J. Jasiński, *Wykaz czasopism i kalendarzy polskich na Mazurach i Warmii z lat 1718—1939 znajdujących się w bibliotekach krajowych i zagranicznych*, „*Komunikaty Mazursko-Warmińskie*”, 1961, nr 2, s. 274—287; J. Obłąk, *Wykaz polskich druków na Warmii za lata 1800—1939*, tamże, 1957, nr 1, s. 50—61, nr 2, s. 112—127 [oraz uzupeł.:] W. Chojnacki, tamże, 1958, nr 1, s. 85—96; J. Obłąk, *Uzupełnienia do „Wykazu” polskich druków na Warmii za lata 1800—1939*, tamże, 1958, nr 3, s. 312—318.

⁶⁷ L. Brożek, *Materiały do bibliografii Cieszyna*, [w:] *Pamiętnik cieszyński*, Katowice 1961.

⁶⁸ R. Brykowski, *Bibliografia [głównie czasopisma]*, [w:] *Radom. Szkice z dziejów miasta*, Warszawa 1961, s. 230—235.

go („Praca Świetlicowa”, 1961, nr 5). Szkoda, że w tych zestawieniach zabrakło rejestru czasopism warszawskich. Katalogi i wykazy tytułów zarejestrowały całość prasy polskiej, często bez podziałów na czasopisma specjalistyczne, w każdym jednak wypadku uwzględniały prasę literacką i kulturalno-społeczną. Zestawienie prasy wyłącznie literackiej przynosi — jedna z nielicznych — bibliografia Hugona Malanowicza *Łódzkie czasopisma literackie i z literaturą związane w okresie dwudziestolecia 1918—1939* („Prace Polonistyczne”, 1960—1961). Jest to jednak prasa tylko jednego regionu. Zestawienie tytułów czasopism literackich w zakresie ogólnopolskim przynosi dopiero *Słownik współczesnych pisarzy polskich* (t. 1, Warszawa 1963, s. 70—75). Z bibliografii specjalistycznych, ale uwzględniających czasopisma literackie i kulturalno-społeczne zanotować należy bibliografię Ireny Turowskiej-Bar *Polskie czasopisma o wsi i dla wsi od XVIII w. do r. 1960* (Warszawa 1963). Wśród nielicznych w tym okresie bibliografii zawartości czasopism znalazły się „Lwowskie Wiadomości Muzyczne i Literackie” w opracowaniu Jadwigi Świdorskiej w serii Bibliografii Czasopism Muzycznych (Kraków 1961).

Wiedzę o czasopiśmiennictwie epoki pomnażają opracowania monograficzne życia i twórczości redaktorów oraz wybory publicystyki poszczególnych pisarzy. Niewiele takich prac pojawiło się w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych, warto jednak przypomnieć książkę J. Z. Białka *Ludwik Fryde jako krytyk literacki* (Warszawa 1962), A. Sandauera *Poeci trzech pokoleń* (Warszawa 1955) i choćby *Wybór pism* Henryka Dembińskiego, współzałożyciela „Poprostu” (Warszawa 1962).

Trzecie powojenne dziesięciolecie pod względem opracowań prasy literackiej i kulturalno-społecznej dwudziestolecia międzywojennego różni się od poprzednich głównie poziomem prac. W okresie tym widoczna jest dążność badaczy do opracowań syntetycznych, poprzedzona wieloma przyczynkami analitycznymi, które powstawały w latach poprzednich. Ważnym wydarzeniem dla rozwoju badań nad historią prasy polskiej stało się opublikowanie w 1972 r. próbnej wersji podręcznika, w którym część tomu dotyczącą dwudziestolecia napisał Andrzej Paczkowski. Synteza ta przyniosła również informacje o ważniejszych czasopismach literackich i kulturalno-społecznych; dużo miejsca poświęcono „Wiadomościom Literackim”. Zarys dziejów literackich periodyków warszawskich, również w ujęciu syntetycznym, zaprezentowała K. Sierocka⁶⁹. O prasie warszawskiej pisał też Z. Mitzner⁷⁰. Z ujęć o charakterze monograficznym ukazują się dalsze prace W. P. Szymańskiego: w 1967 r. tom *Od metafory do*

⁶⁹ *Warszawskie periodyki literackie lat 1918—1932*, w cyklu: *Warszawa II Rzeczypospolitej 1918—1939*, z. 4, „Studia Warszawskie”, t. XIV: 1972, s. 7—40; *Warszawskie czasopisma literackie*, cz. II: *Lata 1932—1939*, tamże, z. 5, „Studia Warszawskie”, t. XVIII: 1973.

⁷⁰ *Prasa warszawska 1918—1939*, w cyklu *Warszawa II Rzeczypospolitej*, „Studia Warszawskie”, t. X: 1968, s. 461—478.

heroizmu zbierający rozprawy o czasopismach literackich („Kwadrydze”, „Linii”, „Żagarach”, „Lewarze”, „Marcholcie”, „Naszym Wyrazie” oraz o „Ateneum” Napierskiego), drukowane uprzednio, powtórzone w następnym wydaniu książki pt. *Z dziejów czasopism literackich w dwudziestoleciu międzywojennym* (Kraków 1970). Studia Szymańskiego nie są właściwie monografiami tych czasopism. „Autor śledzi kierunki przemian myśli teoretycznej i praktyki twórczej w wybranych periodykach, dążąc do określenia świadomości estetycznej pokolenia. Dysponując rozległą wiedzą o epoce i odpowiednią perspektywą historyczną, Szymański dokonuje syntetycznego oglądu rzeczywistości literackiej i paraliterackiej ostatnich lat dwudziestolecia”⁷¹.

Główne kierunki badań nad czasopiśmiennictwem w trzecim dziesięcioleciu koncentrują się, podobnie jak w okresach wcześniejszych, na czasopismach związanych z nurtem rewolucyjnym, czasopismach grup literackich oraz na profilu bibliograficzno-dokumentacyjnym.

T. Bujnicki i M. Stępień⁷² kontynuują badania, interesując się dyskusją o poezji i prozie w lewicowej prasie kulturalnej dwudziestolecia, K. Woźniakowski publikuje artykuł *Kilka słów o badaniach lewicowej prasy dwudziestolecia* („Życie Literackie”, 1973, nr 45). Ukazują się też artykuły ogólne oraz o poszczególnych czasopismach, np. o „Lewarze”⁷³, „Obliczu Dnia”⁷⁴ i „Sygnałach”⁷⁵ (m. in. K. Koźniewskiego w „Polityce”). Wspomnienia o „Czarno na białem” pisze jego redaktor January Grzędziński⁷⁶. Kontynuacja badań K. Sierockiej przynosi w efekcie kolejną książkę (*Polonia radziecka 1917—1939*, Warszawa 1968), w której omawia czasopiśmiennictwo polskie w ZSRR, poświęcając przy tym dużo uwagi jednemu z ważniejszych periodyków — „Kulturze Mas” oraz związkom tej prasy z polską prasą lewicową w kraju.

⁷¹ J. Zacharska, „Poezja”, 1968, nr 5.

⁷² T. Bujnicki, M. Stępień, *Dyskusje o poezji i prozie w lewicowej prasie kulturalnej dwudziestolecia*, [w:] *Z problemów literatury polskiej XX wieku*, Warszawa 1965, t. 3, s. 410—425.

⁷³ W. P. Szymański, *Z dziejów lewicy literackiej. (O „Lewarze”)*, „Ruch Literacki”, 1966, z. 5, s. 217—228, [przedr. w:] tegoż, *Od metafory do heroizmu*, Kraków 1967 oraz [w:] *Z dziejów czasopism literackich w dwudziestoleciu międzywojennym*, Kraków 1970.

⁷⁴ K. Koźniewski, *Oblicze wczorajszego dnia*, „Polityka”, 1974, nr 45, s. 1, 8—11, il.

⁷⁵ T. Banaś, *Między dawnymi a nowymi laty*, „Odra”, 1968, nr 2, s. 53—55; T. Bujnicki, *Pismo poszukujące — „Sygnały”. Uwagi wstępne*, „Kultura i Społeczeństwo”, 1968, nr 3, s. 45—46; A. Święcicki, „Sygnały” (1933—1939), „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, t. 7, z. 2, s. 158—180; W. P. Szymański, *Wydajemy we Lwowie...*, [w:] tegoż, *Z dziejów czasopism literackich...*; *Listy Brunona Schulza*, podał do druku J. Ficowski, „Twórczość”, 1971, nr 10, s. 78—85; K. Koźniewski, *Sygnały wczorajszych dni...*, „Polityka”, 1973, nr 1, s. 14—15.

⁷⁶ J. Grzędziński, „Czarno na białem” (1937—1939). *Wspomnienia naczelnego redaktora*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, 1965, z. 1, s. 239—269.

Rozpoczęte w poprzednim dziesięcioleciu badania działalności grup literackich i czasopism z nimi związanych znajdują teraz pełne rozwinięcie. W 1968 r. Stanisław Barańczak publikuje artykuł *Ugrupowania poetyckie w dwudziestoleciu międzywojennym* („Nurt”, nr 1), obejmując zasięgiem badań grupę Zdroju, Futurystów, Formistów, Skamandra, Czartaka, Awangardę krakowską, Reflektora, Kwadrygę, Żagary oraz czasopisma z nimi związane. Nie jest to jedyne opracowanie, powstają nadto prace o charakterze syntetycznym, np. Władysława Studenckiego o „Czartaku”⁷⁷, Józefa Zięby o „Reflektorze”⁷⁸, Janusza Stradeckiego o „Skamandrze”⁷⁹. Ukazują się też artykuły o „Meteorze”⁸⁰, „Kwadrydze”⁸¹, „Okolicy Poetów”⁸², „Zdroju”⁸³, „Zwrotnicy”⁸⁴ i „Żagarach”⁸⁵.

W 1969 r. Andrzej Lam publikuje książkę *Polska awangarda poetycka*,

⁷⁷ W. Studencki, *Czartak*, „Zeszyty Naukowe WSP Opole”, 1974, z. 12, s. 117—123.

⁷⁸ J. Zięba, *Pięćdziesięciolecie Reflektora*, „Kalendarz Lubelski”, 1973, nr 133, s. 193—195; ponadto: (z) [Z. Mikulski] *Prywatna inicjatywa poetycka*, „Kamei-na”, 1973, nr 13, s. 3, il.

⁷⁹ Zob. przyp. 52.

⁸⁰ K. Nonas, „Meteor” w Łodzi, „Odgłosy”, 1966, nr 14; T. Chruścielewski, *Łódź poetycka między wojnami*, „Osnowa”, lato 1967, s. 58—59; T. Błażejewski, „Meteor” pierwsza łódzka grupa poetycka, „Poezja”, 1973, nr 3, s. 69—74; M. Piechal, *Drugi krok „Kwadrygi”*, tamże, 1968, nr 11, s. 20—31.

⁸¹ S. M. Saliński, *Longplay warszawski*, Warszawa 1966, s. 96—102. W. P. Szymański, *W połowie dwudziestolecia. (O „Kwadrydze”), „Twórczość”, 1967, nr 4, s. 82—96; [przedr. w:] tegoż, Od metafory do heroizmu..., oraz [w:] Z dziejów czasopism literackich...; L. Wójcik, Wpływy Norwida na poezję Kwadrygi. (Fragmenty), „Przegląd Humanistyczny”, 1967, nr 4; J. Kwiatkowski, Jednaste: nie cudzość, „Życie Literackie”, 1967, nr 43; M. Piechal, *Drugi krok „Kwadrygi”*, „Poezja”, 1968, nr 11, s. 20—31.*

⁸² M. in. Z. Hierowski, *O poetach redaktorach*, „Poglądy”, 1965, nr 23, s. 12, il.; W. P. Szymański, „Okolica Poetów” i autentyzm, „Twórczość”, 1969, nr 3, s. 49—73, [przedr. w:] tegoż, *Z dziejów czasopism literackich...; M. Kuna, Stanisław Czernik. Życie i twórczość. Bibliografia*, Ostrzeszów 1972 [tu Kronika życia i działalności Stanisława Czernika 1899—1969].

⁸³ M. in. A. Lam, *Przeczcucie ładu. (Z dziejów polskiego ekspresjonizmu)*, „Poezja”, 1966, nr 4, s. 71—83; J. Ratajczak, *Programy „Zdroju”*, „Przegląd Humanistyczny”, 1967, nr 1, s. 83—128; B. Hulewicz, *Wielkie wczoraj w małym kręgu*, Warszawa 1968, s. 86—93; E. Pawlak, „Czas czynu” polskich ekspresjonistów, „Miesięcznik Literacki”, 1970, nr 2, s. 58—62; J. Ratajczak, „Zdrój”. *Grupa i czasopismo*, „Gazeta Poznańska”, 1971, nr 79.

⁸⁴ M. in. W. P. Szymański, *Spadkobiercy Peipera. (O „Linii”), „Poezja”, 1967, nr 3, s. 15—24, [w:] tegoż, Od metafory do heroizmu, s. 51—76, [przedr. w:] Z dziejów czasopism literackich...; Od „Zwrotnicy” do antywalorów i kontrastensu. (Rozmowa z Janem Brzękowskim). Rozmawiał A. K. Waśkiewicz, „Wiadraki”, 1969, nr 3; R. Krynicki, *Zwrotnica kultury polskiej*, „Tygodnik Kulturalny”, 1971, nr 23, s. 4, 8; W. P. Szymański, „Uścisk” z terażniejszością, „Zwrotnica” i awangarda, „Kultura”, 1971, nr 23, s. 3, il.; tenże, *Świadomość estetyczna polskiej awangardy. (O „Zwrotnicy”), Kraków 1971; tenże, Świadomość estetyczna polskiej awangardy (O „Zwrotnicy”), [w:] tegoż, Neosymbolizm, Kraków 1973, s. 11—68.**

⁸⁵ W. P. Szymański, „Żagary” i Żagaryści, „Znak”, 1966, nr 1/2, s. 169—185,

prezentując w tomie pierwszym szkice o „Skamandrze”, „Zdroju” i „Zwrotnicy”, a w drugim, zatytułowanym *Manifesty i protesty*, antologię artykułów i wierszy programowych z czasopism z lat 1917—1923 (m.in. „Skamandra”, „Zwrotnicy”, „Nowej Sztuki”, „Pro Arte et Studio”).

W centrum zainteresowania znalazły się też dotąd pomijane czasopisma różnych orientacji politycznych, np. piśmudczykowska, prorządowa „Droga” (S. Jaworski)⁸⁶, miesięcznik literacko-filozoficzny „Zet”⁸⁷ redagowany przez Jerzego Brauna czy katolickie „Verbum”⁸⁸, bez omówienia których mapa czasopism dwudziestolecia byłaby niepełna.

„Wiadomości Literackie” w dalszym ciągu interesują badaczy, ale opracowania zmieniają nieco swój charakter: pojawia się znacznie mniej wspomnień. Dużo uwagi poświęca temu periodykowi Kazimierz Koźniewski, publikując na łamach „Literatury”⁸⁹ obszernie fragmenty swej książki o tygodnikach literackich dwudziestolecia. Zainteresowanie budzą też monotematyczne zeszyty „Wiadomości”, o zeszycie „gdańskim” pisze Edgar Milewski, „śląskim” K. Tomala, „radzieckim” K. Sierocka⁹⁰. Zofia Wójcicka zajmuje się natomiast badaniem struktury ideowej „Wiadomości Literackich”⁹¹. Sporo informacji przynosi też książka o Grydzewskim (Londyn 1971).

Najwięcej uwagi — podobnie jak w poprzednich dziesięcioleciach —

[przedr. w:] tegoż, *Od metafory do heroizmu...*, oraz *Z dziejów czasopism literackich...*; K. Dybciak, *Przypomnienie „Zagarów”, „Twórczość”, 1971, nr 11, s. 111—115.*

⁸⁶ Od „Drogi” do „Pionu”. (O kształtowaniu się sanacyjnego programu „upaństwowienia” literatury), „Rocznik Komisji Historycznoliterackiej”, 1967, s. 105—148.

⁸⁷ R. Pęgierska-Piotrowska, *Literacka problematyka zachodnio- i południowosłowiańska na łamach czasopisma „ZET”, [w:] „Sławistyczne Studia Literaturoznawcze”, Wrocław 1973, s. 215—221.*

⁸⁸ M. Ruszczyk, *Obecni wśród nas*, „Za i przeciw”, 1967, nr 1, s. 6 [o „Verbum” i jego red. W. Kornilowiczu]; M. Kunowska-Porębna, „Verbum” (1934—1939). *Propozycje dialogu*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 1970, nr 2, s. 33—44; W.P. Szymański, *W sprawie Ch.O.S. (O „Verbum”)*, [w:] tegoż, *Z dziejów czasopism literackich...*

⁸⁹ K. Koźniewski, *Zabawa w „Wiadomości Literackie”, „Literatura”, 1972, nr 45/46, s. 7; tenże, Fronty i afronty „Wiadomości Literackich”, tamże, 1973, nr 2, s. 5; tenże, Złoty wiek, czyli Czarny Łód, tamże, 1973, nr 4, s. 4; Ulica Miła, „Szpilki”, 1973, nr 9, s. 3; [M. Chmielowiec], „Wiadomości”, 1973, nr 51/52/53, s. 2; K. Koźniewski, „Wiadomości” przestają krzyczeć [fragm. książki], „Literatura”, 1973, nr 7, s. 4; tenże, Ostatnie „literackie”, tamże, nr 28, s. 4.*

⁹⁰ E. Milewski, *Gdańskie „Wiadomości Literackie”, „Litera”, 1966, nr 10, s. 14; K. Tomala, Śląski numer „Wiadomości Literackich”, „Kalendarz Śląski TRZZ”, 1969, s. 180—182; K. Sierocka, Radziecki numer „Wiadomości Literackich”, „Z pola walki”, 1972, nr 4, s. 186—194.*

⁹¹ *Struktura ideowa „Wiadomości Literackich”. Stan badań i postulaty badawcze*, „Zeszyty Naukowe WSN w Szczecinie”, 1971, nr 4. Prace Wydziału Humanistycznego, nr 2, s. 81—107.

poświęcono lubelskiej „Kamienie”⁹². Na zwiększenie zainteresowania tym czasopismem nie miały wpływ wywarła książka jej redaktora, K. A. Jaworskiego, *W kręgu „Kamieny”* (Lublin 1965), składająca się w większości ze wspomnień z okresu istnienia pisma, omawiających jednak dzieje, program, główne kierunki działania. Publikację wzbogacił specjalny dział prezentujący sylwetki ludzi piszących w „Kamienie” oraz obszerny dział epistolograficzny, w którym przedrukowano listy kilkudziesięciu pisarzy adresowane do redakcji. W 1968 r. redakcja przygotowała jubileusz z okazji opublikowania czterechsetnego numeru „Kamieny”, a w 1973 r. przypadła kolejna — już czterdziesta rocznica pisma. I tym razem poświęcono periodykowi z Lublina parę artykułów okolicznościowych, które kreśliły dzieje pisma. Trzecią okazją do przypomnienia stała się śmierć K. A. Jaworskiego. Ale opracowania o „Kamienie” to nie tylko wspomnienia, ale również i poważniejsze ujęcia, np. o problemie recepcji literatur słowiańskich na łamach periodyku (prace J. Russockiej, Jazukiewicz-Osełkowskiej czy Jerzego Gosa⁹³).

Rośnie zainteresowanie naukowymi czasopismami polonistycznymi, np. „Pamiętnikiem Literackim”, „Ruchem Literackim” czy „Ruchem Słowiańskim”⁹⁴. O różnorodności i wielokierunkowości przeprowadzanych

⁹² Z. Hierowski, *O poetach redaktorach*, „Poglądy”, 1965, nr 23, s. 12, il.; M.A. Jaworski, „Kamieny” *wczoraj i dziś*, „Biuletyn Zarządu Głównego RSW Prasa”, 1967, nr 98, s. 88—93; tenże, „Kamena”, „Kultura”, 1968, nr 29, s. 5, 11; stw [S. Wilczek], „Kamena” — *czyli poezja*, „Poglądy”, 1968, nr 20, s. 14; M.A. Jaworski, „Kamena” — *nie tylko tradycja*, „Prasa Polska”, 1969, nr 5, s. 28—32; tenże, *Między krajem i regionem*, „Biuletyn Zarządu Głównego RSW Prasa”, 1969, nr 119, s. 29—32; *Saga lubelska. (Rozmowa z Kazimierzem Andrzejem i Markiem Adamem Jaworskim)*, „Miesięcznik Literacki”, 1969, nr 7; akw. [A.K. Waśkiewicz], *Takie były początki*, „Nadodrże”, 1969, nr 15, s. 8; M. A. Jaworski, „Kamena”, „Prasa Polska”, 1973, nr 11, s. 11—13; tenże, „Kamieny” *wiek dojrzały. Panorama XXX-lecia*, „Tygodnik Kulturalny”, 1974, nr 4, s. 8; *Rozmowa z Redaktorem Naczelnym „Kamieny”...*, „Nowy Wyrzaz”, 1974, nr 8, s. 151—154; ponadto zob. artykuły drukowane w „Kamienie”: 1968, nr 19, s. 7; 1973, nr 18, 19, 1974, nr 18, s. 12, 13.

⁹³ *Zagadnienia słowackie na łamach „Kamieny”*, [w:] *Studia poświęcone stosunkom literackim polsko-czeskim i polsko-słowackim*, Wrocław 1969, s. 171—189; *Rosyjska poezja radziecka na łamach „Kamieny” w latach 1933—1939*, [w:] *Po obu stronach granicy*, pod red. B. Galster i K. Sierockiej przy współudziale A. Piorunowej, Warszawa 1972, s. 297—322; *Literatura narodów Jugosławii na łamach chetmskiej „Kamieny” (1933—1939)*, „Prace Polonistyczne”, S. XXVIII: 1972, s. 61—73.

⁹⁴ K. D., [K. Dybciaak], *70-lecie*, „Twórczość”, 1972, nr 12, s. 152—153; K. Kamiński, „Polonistyka”, 1972, nr 4, s. 71—74; J. Ł. [J. Łukaszewicz], „Odra”, 1972, nr 10, s. 123—124; A. Piorunowa, „Biuletyn Polonistyczny”, 1972, nr 46, s. 100—102; J. Starnawski, *Piotr Grzegorzczak i „Ruch Literacki” 1926—1938*, „Ruch Literacki”, 1969, z. 6, s. 331—342; J. Loret-Heintsch, *Władysław Tadeusz Witecki i jego „Ruch Słowiański”*, „Ze Skarbcza Kultury”, 1967, z. 19, s. 107—146.

badan świadczą prace J. Russockiej *Literatura słowacka w ujęciu polskich pism slawistycznych okresu międzywojennego* („Pamiętnik Słowiański”, 1971) czy B. Jaroszewicz-Kleindienst *Idea zbliżenia polsko-czeskiego w polskich czasopismach slawistycznych w latach 1918—1939* („Slavia Occidentalis”, 1972).

Po przyczynkach ogłaszanych w poprzednich okresach ukazuje się w 1974 r. rozprawa J. Stradeckiego o „Cyruliku Warszawskim”⁹⁵, omawiająca charakter i dzieje tego, tak popularnego w dwudziestoleciu, czasopisma satyrycznego.

Rozwijają się w dalszym ciągu badania nad czasopiśmiennictwem regionalnym, zwłaszcza prasą mazurską, opolską, śląską. Ukazuje się także wiele prac o czasopismach literackich wydawanych w różnych regionach kraju, poznańskim „Dwutygodniku Literackim”⁹⁶, „Kulturze”⁹⁷, „Życiu Literackim”⁹⁸, krakowskiej „Gazecie Literackiej”⁹⁹, „Albo—Albo”, „Naszym Wyrazie”¹⁰⁰. O gdańskim czasopiśmiennictwie artystyczno-literackim (m.in. o „Falach”) pisał Z. Machaliński omawiając całościowo *Czasopiśmiennictwo morskie II Rzeczypospolitej* (Gdańsk 1969). Pisano też o czasopismach częstochowskich¹⁰¹, łódzkich¹⁰², i innych¹⁰³.

⁹⁵ *Spoleczne funkcje satyry. („Cyrulik Warszawski”) 1926—1934*, [w:] *Spoleczne funkcje tekstów literackich i paraliterackich*, Wrocław 1974.

⁹⁶ S. W. Balicki, *Sztudynger nieznaný*, „Życie Literackie”, 1974, nr 10, s. 8—9.

⁹⁷ Cz. Lechicki, *Poznańska „Kultura” (1936—1939) na tle czasopiśmiennictwa katolickiego*, „Sprawozdania KUL”, 1970, nr 18, s. 140—143.

⁹⁸ A. Janta, *Na czterdziestolecie „Życia Literackiego” w Poznaniu (Przypomnienia i przyczynki)*, „Oficyna Poetów”, 1968, nr 4, s. 31—35.

⁹⁹ M. Rusinek, *Gazeta Literacka*, „Kultura”, 1966, nr 41, s. 8—9; W. Zechenter, *Siedem karykatur*, tamże, 1966, nr 4, s. 4; J. Kydryński, *Próba portretu. Rzecz o Adamie Polewce*, Kraków 1969; W. Zechenter, *Trzydzieści lat z Adamem Polewką*, „Miesięcznik Literacki”, 1970, nr 3, s. 77—85.

¹⁰⁰ J. Tarczałowicz, *Z dziejów krakowskiej lewicy intelektualnej. („Nasz Wyraz”, „Albo—Albo”)*, [w:] *Literatura polska wobec idei rewolucyjnych XX wieku*, Warszawa 1969, s. 132—141; W. P. Szymański, „Co za czasy”, „Współczesność”, 1966, nr 9, s. 5, 7, nr 11, s. 10—11, [przedr. w:] tegoż, *Od metafory...*, *Z dziejów czasopism literackich...*

¹⁰¹ Ż. [Z. Żmigrodzki], *Chochlik Częstochowski*, „Nad Wartą”, 1969, nr 2, s. 2; tenże, *Z kart „Czasopisma Literackiego” (1936—1939)*, tamże, 1965, nr 6, s. 8.

¹⁰² B. Wolska, R. Kanarek, O „Kulturze Łodzi”. *Z problematyki społeczno-kulturalnej pisma „Zeszyty Naukowe UŁ”*, S. I:1974, z. 104, s. 55—66; W. Puszczyński, *Z łódzkich tradycji literackich. Wieczory poetów Skamandra*, „Odgłosy”, 1974, nr 36, s. 8. [o „Tańczącym Ogniu”]; W. Urbański, *Przed „Wymiarami”, „Osnowa”, wiosna 1969*, s. 34—40; tenże, *Z listów do redaktorów miesięcznika „Wymiary” (1938—1939)*, „Prace Polonistyczne”, S. XV:1969, s. 241—254.

¹⁰³ J. K. Czerwoński, *Fakty — 1932*, „Fakty”, 1973, nr 33; J. Strocka, *Satyra atakuje. Na nieprzetartym szlaku*, „Trybuna Opolska”, 1971, nr 35, s. 4, 6 [o „Kocyndrze”]; P. Dubiel, „Kocynder” *contra gadzinówki*. *W rocznicę śląskiej walki plebiscytowej*, tamże, 1967, nr 66, s. 5; Łęgowski do Karnowskiego [listy z lat 1923—1927], oprac. W. Kiedrowski, „Litory”, 1969, nr 6, s. 33—34 [dot. czas. „Mestwin”]; B. Dymek, *Pisma Stowarzyszenia Akademickiej Niezależnej*

Podobnie jak w okresach poprzednich również w dziesięcioleciu 1965—1974 ukazują się próby podsumowania dotychczasowego stanu badań nad czasopiśmiennictwem dwudziestolecia międzywojennego¹⁰⁴. Nie brakuje też i tomów wspomnień byłych redaktorów i pisarzy związanych z redakcjami periodyków¹⁰⁵.

Podjęte w końcu lat sześćdziesiątych badania nad socjologią życia literackiego przynoszą dwie pozycje dotyczące dwudziestolecia: *Życie literackie Poznania w latach 1917—1939* E. Pawlaka (Poznań 1971) i *Życie literackie na Śląsku w latach 1922—1939* w opracowaniu Z. Hierowskiego (Katowice 1969), które m. in. dokonują przeglądu ważniejszych czasopism literackich, uwypuklając ich rolę w aktywizacji życia literackiego prowincji.

Nurt bibliograficzno-dokumentacyjny nie jest już może tak obfity, jak w latach poprzednich, niemniej jednak ukazywało się wiele różnego typu bibliografii. Najwięcej zanotować można wykazów, katalogów, zestawień i bibliografii tytułów czasopism regionalnych, np. białostockich, lubelskich, płockich i innych¹⁰⁶. Do początku lat siedemdziesiątych ukazała się

Młodość Ludowej [„Orka”, „Nowa Orka”, „Jutrzenka”], „Pokolenia”, 1966, nr 1, s. 37—43; R. Kanarek, „Pióro” pod redakcją Józefa Czechowicza. *Efemeryda warszawskiej awangardy*, „Zeszyty Naukowe UŁ”, 1972, ser. 1, Nauki Humanistyczno-społeczne, z. 90, s. 61—71; W. Studencki, „Ponowa”, „Sprawozdania Opolskiego TN”. Wydział II, Ser. B, nr 10, Wrocław 1974, s. 80—82; K. Wojtowicz, „Iluzje” i rzeczywistość Feliksa Lubierzyńskiego, „Kontrasty”, 1971, nr 3 [o „Przeglądzie Artystycznym”]; I. J. Kamiński, *Lubelski „Śmiech” po pierwszej wojnie*, „Kamena”, 1968, nr 22, s. 10, il.; A. Nonas, „Tygodnik Łódzki”, „Odgłosy”, 1968, nr 21, s. 7; W. Łojek, *Miesięcznik literacki „Studio”. Program i realizacja*, „Prace Polonistyczne”, S. XXV: 1969, s. 223—239; A. Olcha, „Czas i Pieśń”. „Wieś, Jej Pieśń” i „Nowa Wieś”, [w:] tenże, *Żywe ogniwa. Szkice i sylwetki*, Warszawa 1965, s. 7—91; J. Dunin, O „Wolnych Żartach” pani Heleny. (Przyczynek do historii prasy łódzkiej), „Odgłosy”, 1970, nr 6, s. 7—8, [uzup.] nr 12, s. 3; C. T. Zwołski, „Żagwie”. *Radomskie tradycje literackie*, „Przemiany”, 1974, nr 3, s. 20—21, il.

¹⁰⁴ Np. J. Mądry, *Z dziejów badań nad prasą polską na Śląsku do roku 1939*, „Prace Naukowe UŚ”, 1970, nr 6, *Prace Historycznoliterackie* I s. 7—21; J. Kowalik, *Z badań nad czasopiśmiennictwem śląskim*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 1968, nr 4, s. 123—125; R. Hładko, *Publikacje o prasie śląskiej*, „Prasa Polska”, 1971, nr 1, s. 31—33.

¹⁰⁵ Np. T. Kudliński, *Młodości mej stolica. Pamiętnik krakowianina z okresu między wojnami*, Warszawa 1970; W. Zechenter, *Uptywa szybko życie. Książka wspomnień*, Kraków 1971; J. Brzękowski, *W Krakowie i w Paryżu*, Warszawa 1968; W. Pawlak, *W cieniu ratuszowej wieży*, Łódź 1973.

¹⁰⁶ Np. Z. Sokół, *Czasopiśmiennictwo białostockie w latach 1919—1939*, [w:] *Studia i Materiały do dziejów miasta Białegostoku*, t. 1. Białystok 1968, s. 381—429; A. K. Gromek, *Bibliografia prasy lubelskiej (1800—1939)*, [w:] *Materiały i Studia Lubelskie*, 1972, t. 6, s. 373—436; H. Wolska, *Od 1803 do 1939*, [w:] *Dzieje prasy lubelskiej, Katalog wystawy*, Lublin 1972; *Katalog czasopism lubelskich*, oprac. H. Wolska przy współudziale zespołu redakcyjnego, Lublin 1974; L. Gołębowska, *Bibliografia czasopism płockich 1810—1966*, „Rocznik Historii Cza-

w zasadzie większość zestawień, dlatego też zaistniała potrzeba podsumowania i oceny tego bogatego dorobku, czego dokonała A. Garlicka („*Studia Źródłoznawcze*”, 1971). Poza prasą regionalną pojawiają się pierwsze zestawienia prasy politycznej: w 1965 r. *Polska prasa rewolucyjna* (M. Krych), w 1968 r. M. Meglicka, autorka wielu prac o prasie komunistycznej, ogłasza publikację *Prasa Komunistycznej Partii Polski*, w której rejestruje tytuły czasopism KPP. Prasę socjalistyczną 1918—1939 zestawia D. Dębicka, a W. Kaszubina w pracy *Polska prasa komunistyczna oraz prasa „komunizująca” w latach trzydziestych* („*Rocznik Łódzki*”, 1969) publikuje wykaz prasy legalnej i nielegalnej KPP.

Z publikacji bibliograficznych tytułów prasy zanotować należy *Bibliografię terenowych czasopism związkowych ZPNSP i ZNP*, bibliografię czasopism żydowskich wydawanych w Polsce oraz *Katalog czasopism* (zeszyt I) z zasobów Biblioteki Jagiellońskiej. Wszystkie wymienione katalogi rejestrowały także czasopisma literackie i społeczno-kulturalne, pełnego jednak zestawienia tej prasy i w trzecim dziesięcioleciu powojennym nie przygotowano. Ukazało się natomiast kilka bibliografii zawartości czasopism: „*Tęczy*” (1927—1931 i 1932—1939) w opracowaniu B. Zyndy (Poznań 1970), „*Wierchów*”, pisma regionalnego 1932—1972 („*Wierchy*”, 1972) oraz dodatku naukowo-literackiego do „*Słowa Pomorskiego*” pt. „*Mestwin*” (1925—1934) przez D. Acecką i K. Podlaszewską (1966).

Pojawiają się też pozycje rejestrujące dorobek prasoznawczy, w tym i opracowania dotyczące historii prasy polskiej. Warto odnotować *Bibliografię opracowań prasy śląskiej* Joachima Glenska (Opole 1973), która objęła opracowania prasy polskiej i niemieckiej oraz czesko-morawskiej.

Od 1968 r. ukazuje się *Polska bibliografia adnotowana wiedzy o środkach masowego komunikowania* pod redakcją Sylwestra Dzikiego z Ośrodka Badań Prasoznawczych w Krakowie. Do chwili obecnej wyszło już kilka tomów (za lata 1965—1975), w których poczesne miejsce zajmuje historia prasy. Tak więc dorobek prasoznawczy łącznie z historią prasy rejestrowany jest prawie na bieżąco. Publikacja ta, przynosząca streszczenia i omówienia prac o czasopiśmiennictwie, stanowi niezwykle cenną pomoc przy podejmowaniu badań.

sopiśmiennictwa Polskiego”, 1970, z. 1, s. 131—148, z. 2, s. 227—247; W. Kaszubina, *Bibliografia prasy łódzkiej 1863—1944*, Warszawa 1967; [uzup.] J. Jaworska, *Uwagi do dziejów czasopiśmiennictwa łódzkiego*, „*Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*”, 1970, z. 1, s. 155—163; S. Dariałkowa, *Prasa Rzeszowa XIX i XX wieku*, Rzeszów 1966; A. Winter, *Prasa Siedlecka w latach 1918—1939*, Siedlce 1973, s. 61—63; K. Meixner, J. Modrzyński, *Katalog polskiej prasy na Śląsku do 1939 r.* w zbiorach Muzeum Chorzowskiego, Chorzów 1969; H. Baranowski, *Bibliografia miasta Torunia*, Warszawa—Poznań 1972 [m.in. wykaz czasopism]; S. Waliński, *Czasopiśmiennictwo Zagłębia Dąbrowskiego (1897—1939). Próba bibliografii*, „*Ziemia Będzińska*”, 1969, s. 107—128.

Zestawienia literatury o czasopiśmiennictwie znaleźć można w *Przewodniku polonisty* (Warszawa 1974, drugie wydanie w druku) w opracowaniu J. Czachowskiej i R. Lotha oraz w *Bibliografii polskich prac z zakresu slawistyki 1968—1972* (Warszawa 1973, t. 2).

Pojawia się nowy typ bibliografii, a mianowicie problemowo-tematyczny, np. praca D. Simonides *Proza ludowa w czasopismach śląskich* („Kwartalnik Opolski”, 1964) czy też S. Kubiaka *Bibliografia zawartości prasy Poznania. Zagadnienia kultury (1918—1939)*, rejestrująca prace związane z tym tematem, a drukowane na łamach kilkunastu wybranych czasopism poznańskich.

Badaniom prasy polskiej przez cały okres trzydziestolecia powojennego towarzyszyło zainteresowanie prasą polską wydawaną poza granicami kraju. Po stosunkowo skromnych początkach badania nad prasą polonijną rozwinęły się w ostatnim dziesięcioleciu. Ukazały się artykuły na temat prasy polskiej w Czechosłowacji, Francji, Niemczech, ZSRR (Ukrainy Zachodniej, Białorusi), prasy polsko-szwedzkiej. Kompendia bibliograficzne zarejestrowały tytuły prasy wydawanej poza granicami kraju.

Niniejszy przegląd obejmuje okres trzydziestoletni (1944—1974), ale lata następne przyniosły tak ważne dla dwudziestolecia międzywojennego pozycje, że nie sposób o nich nie wspomnieć, chociażby w sposób skrótowy. W 1975 r. ukazał się pierwszy tom podręcznika *Literatura polska 1918—1975*, a w nim rozprawa K. Sierockiej *Czasopisma literackie 1918—1932* (część II za lata 1933—1939 znajduje się w tomie drugim, będącym w druku). Pierwsze syntetyczne opracowanie stanowi rodzaj przewodnika po czasopiśmiennictwie literackim dwudziestolecia i przynosi ogólną charakterystykę oraz omówienie czasopism grup literackich, magazynów kulturalno-literackich oraz pism naukowo-literackich. Tom podręcznika *Literatura polska* otrzymał kompendium bibliograficzno-dokumentacyjne w postaci osobno wydanej książki *Dokumentacja bibliograficzna 1918—1944*, opracowanej przez J. Stradeckiego. Książka ta jest niezbędna przy podejmowaniu badań nad okresem międzywojennym, również w odniesieniu do czasopiśmiennictwa literackiego, ponieważ rejestruje materiały (opracowania ogólne, ważniejsze artykuły problemowe, krytyczne, wypowiedzi teoretyczne i programowe, relacje wspomnieniowe, wreszcie bibliografie) o grupach literackich i ich czasopismach oraz innych czasopismach literackich.

W zakresie badań nad czasopiśmiennictwem grup literackich odnotować należy dwie bardzo istotne pozycje dotyczące „Linii” i „Skamandra”. Opublikowane w 1975 r. *Materiały do dziejów awangardy* w opracowaniu Tadeusza Kłaka obejmują obszerną korespondencję redakcyjną „Linii”, składającą się w dużej mierze z listów różnych autorów (m. in. J. Brzękowskiego, J. Przybosia, J. Czechowicza, L. Staffa, K. Wierzyńskiego, J. Tuwima) do Jalu Kurka, wzbogaconą aneksem z zestawieniami

rachunków kosztów druku czasopisma. Wiedzę o Skamandrze — grupie i czasopiśmie — zestawił i podsumował J. Stradecki w publikacji *W kręgu Skamandra* (Warszawa 1977). Praca składa się z sześciu studiów z badań nad problematyką dziejów grupy Skamandra oraz jej funkcji w życiu kulturalnym dwudziestolecia międzywojennego. Jeden z rozdziałów poświęcony został „Cyrulikowi Warszawskiemu” (rozdział o satyrze omawiający jej funkcje na tle zarysowanej ewolucji pisma), inny rozdział omawia cztery najbardziej typowe skamandryckie czasopisma „grupowe”: „Skamander”, „Wiadomości Literackie”, „Pologne Littéraire” i „Kultura”.

Nowe, poważne opracowanie zyskały wileńskie „Zagary”¹⁰⁷, a wydaniem roku (1976) stała się książka Kazimierza Koźniewskiego zatytułowana *Historia co tydzień. Szkice o tygodnikach społeczno-kulturalnych*, której fragmenty ukazywały się na łamach „Literatury” i „Polityki” w latach 1974 i 1975.

Ważną pozycję otrzymała też prasa katolicka; autorzy dotychczasowych opracowań o „Verbum” oraz Maria Błońska opublikowali w 1976 r. książkę pt. „Verbum” (1934—1939). *Pismo i środowisko. Materiały do monografii*. Praca ta, opatrzona wstępem S. Sawickiego (druk. w „Znaku”, 1973), przynosi m. in. wybór wspomnień i opinii o „Verbum”, bibliografię jego zawartości oraz słownik biograficzny autorów publikujących na łamach tego periodyku.

W latach 1975—1976 ukazało się ponadto kilka innych prac o poszczególnych czasopismach¹⁰⁸, nieco opracowań ogólnych¹⁰⁹ oraz dotyczących prasy regionalnej¹¹⁰.

*

Spojrzenie wstecz na minione trzydziestolecie skłania do refleksji i wniosków tym bardziej, że był to okres niezwykle płodny w dziedzinie

¹⁰⁷ A. Wierciński, „Zagary”, *Zeszyty Naukowe WSP Opolé*, 1976, *Filologia Polska*, z. 14, s. 141—155.

¹⁰⁸ Np. D. Nałęcz, „Droga jako platforma kształtowania się ideologii pilsudczyków”, *Przegląd Historyczny*, 1975, z. 4, s. 589—608; Z. Roszkówna, *Czterdziestolecie poznańskiej „Kultury”*, „W drodze”, 1976, nr 6, s. 100—103; E. Chudziński, *Z dziejów chłopskiej prasy literackiej w dwudziestoleciu międzywojennym*. („Wieś — Jej Pieśń — Nowa Wieś”). „Rocznik Komisji Historycznoliterackiej”, t. XIII:1975, s. 89—134; W. Mielczarek, *40 lat „Ziemi Częstochowskiej” 1934—1974*, „Ziemia Częstochowska”, t. XI:1976, nr 1, s. 84—87.

¹⁰⁹ J. K. Czerwoński, *Rewolucyjna prasa literacka w latach międzywojennych*, „Życie Literackie”, 1975, nr 45, s. 9; A. Kowalczykówna, *Okres burzy i sporów*. [Noty, listy, ogłoszenia literackie z prasy 1917—1921], „Literatura”, 1975, nr 51/52, s. 18—19; B. Piątkowski, *Uwagi o współpracownikach polskiej prasy humorystyczno-satyrycznej dwudziestolecia międzywojennego*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, 1976, z. 3, s. 311—317.

¹¹⁰ Np. J. Bełkot, *Czasopisma kulturalno-literackie Konfraterni Artystów w Toruniu w latach 1934—1938*, „Rocznik Toruński”, t. X: 1976, s. 145—167, il.

badania historyczno-prasowych. Badania nad czasopiśmiennictwem, rozproszone po wielu ośrodkach, często nie skoordynowane, dały w efekcie ogromną liczbę prac. Były one jednak prowadzone niejako na marginesie głównego nurtu badań historycznych i historycznoliterackich. Pierwsze artykuły, jak wielokrotnie w toku referowania wspomniano, miały charakter popularny i były drukowane najczęściej na łamach prasy codziennej, znacznie rzadziej w tygodnikach czy miesięcznikach. Stopniowo, w miarę rozwoju badań i podnoszenia poziomu tych prac trafiały one na karty czasopism: tygodników, miesięczników, kwartalników, wreszcie roczników i zeszytów naukowych uniwersytetów i wyższych szkół pedagogicznych. O ile autorami pierwszych opracowań były przeważnie osoby bezpośrednio związane z danym czasopismem, stąd raczej wspomnieliśmy charakter publikacji, o tyle prace późniejsze wychodziły już z warsztatu naukowego.

Trzeba stwierdzić, że do stanu badań nad czasopiśmiennictwem ogromny wkład wniosły ośrodki regionalne. Przeniesienie artykułów o czasopiśmiennictwie na łamy czasopism naukowych znacznie podniosło ich rangę i znaczenie. Zresztą ogromny rozwój badań nad historią prasy pozwolił na stopniowe przekształcenie jej w samodzielną dyscyplinę naukową. Niemały w tym udział przypadł Pracowni Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego XIX i XX w. IBL i jej organowi „Rocznikowi Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” (obecnie „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”), na łamach którego począwszy od 1961 r. zaczęły ukazywać się syntetyczne rozprawy obejmujące swym zasięgiem całość historii prasy polskiej. O znaczeniu historii prasy jako wykształconej już dziedziny badań świadczy fakt, iż stała się ona przedmiotem prac seminaryjnych, magisterskich, dysertacji doktorskich w wielu ośrodkach naukowych w kraju, i to nie tylko na studiach dziennikarskich. O ogromnym zasięgu prac z zakresu historii prasy polskiej świadczyć może bibliografia opracowana przez S. Dzikiego, *Prasoznawcze prace dyplomowe w Polsce do r. 1968*, w której historia prasy zajmuje ważną pozycję.

Wiedzę o czasopiśmiennictwie literackim i kulturalno-społecznym dwudziestolecia międzywojennego znacznie wzbogaci kolejny tom *Obrazu literatury polskiej XIX i XX wieku*, który znajduje się w druku. Obejmuje on m. in. artykuły o grupach literackich wraz z bibliografią materiałów oraz syntetyczne artykuły o kilkudziesięciu czasopismach literackich doby międzywojennej, poprzedzone rozprawą J. Stradeckiego *Z dziejów czasopiśmiennictwa okresu dwudziestolecia międzywojennego*.

Wkrótce ukaże się też kolejny tom podręcznika *Literatura polska 1918—1975*, w którym znajduje się rozprawa K. Sierockiej o czasopiśmiennictwie literackim i kulturalno-społecznym lat 1932—1939, oraz tom historii prasy polskiej dotyczący lat 1918—1945, a w nim synteza A. Paczkowskiego o prasie Drugiej Rzeczypospolitej.